

Lőrincz József

AJÁNLO

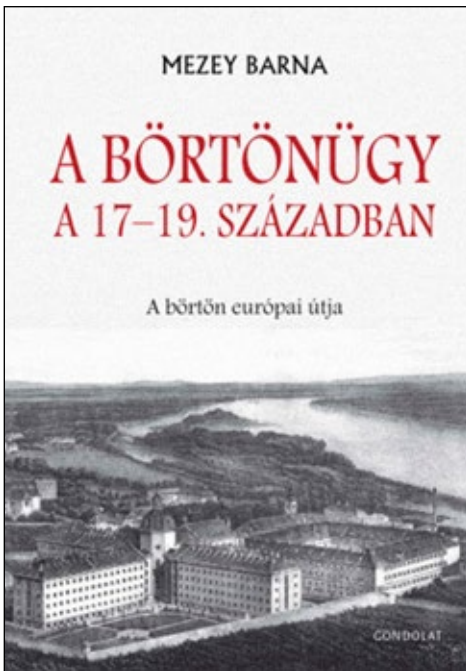
Prof. Dr. Mezey Barna: **A börtönügy a 17-19. században**
A börtön európai útja

RÖVIDEN

A honi börtönügyi irodalom egyik legjelentősebb, ha nem a legjelentősebb történeti feldolgozását jelentette meg a Gondolat Kiadó Mezey Barna professzor tollából. Aki figyelemmel kísérte a szerző munkásságát, tudja, hogy csaknem 30 év lelkes kutatómunkája érlelte ki ezt a művet. Aki a szerzőt fiatalon is ismerhette, bizonyára kételkedett abban, hogy a tehetséges történész-kutató jó témát választott: a börtön – a közfelfogás szerint – legfeljebb hűvös tartózkodást vált ki bennünk. Mezey Barna mégis a börtönt választotta tudományos pályafutása fő kutatási tárgyának. A több évtizedes, lankadatlan és példa nélkül álló szellemi archeológiával feltárt mű volumenét jelzi a mintegy 600 oldalas munka, a 2300 lábjegyzet és a közel 800 forrásanyag gondos átvizsgálása. A kutatás különleges nehézségét adta, hogy ebből az irdatlan forrásanyagból sokszor szálanként kellett kivonni a szükséges információt, mert a téma – a börtön – rejtőzködő természetű, nem olyan, ami az utcán hever, csak le kell hajolni érte.

A mű tematikája végigvezeti az olvasót a börtön európai útján a kezdetektől a 20. századig. Bemutatja a bűnt, a büntetést és a kezdetleges formában megmutatkozó szabadságelvonást tartalmazó büntetési formákat, a börtön előzményeit. Érinti a börtön különféle megjelenését az ókorban, a középkorban a nagyvilág egyes régióiban és hazánkban. Feldolgozza azt a történelmi korszakot, amikor a munka válik a börtön-reform mozgatójává a 16–17. század polgárosuló államaiban, majd a 18. században a felvilágosodás hatását egy új szemléletű szabadság- és emberfelfogásra és ennek börtönügyi konzekvenciáit. Végül bemutatja a 19. század börtönképét, amelyben már a szabadságvesztés-büntetés Európa uralkodó büntetési neme, és amikor az útkereső kísérletek elvezetnek bennünket a mai börtönfelfogásig.

Aki felüti a könyvet, annak szembetűnik, hogy ez a mű nem csupán a börtönről szól. A börtön csupán az extra nézőpontot kínálja a szerzőnek, mert az a társadalom- és jogtörténeti panorama, amelyet a szerző látványos alapossággal kínál fel olvasóinak, nem a hatalom felülnézetéből, hanem a börtön alulnézetéből tárul fel. És miért különleges ez a nézőpont? Mert a szerző a mindenkori börtönt figyelmeztető, sőt ordító társadalomdiagnosztikai tényezőnek tekinti. Erre a szemléletre avatott tanúként idézem Nelson Mandelát, aki 26 évnyi rabság után kijelentette: „*Addig nem ismerhetsz teljességében egy nemzetet, amíg nem voltál a börtönében*”. A társadalmi lét végpontja felől társadalomdiagnosztikát nyújtani, a börtönben szenvedő, vagy éppen megtérő, bűnbánó, vagy innen új ösztönzést kapó rab nézőpontjából felmutatni Európa humanizmusának dicsőséges, vagy éppen szégyenteljes periódusait, ez a börtönügy kálváriás útja, a mű erre az útra vezeti olvasóit.

Prof. Dr. Mezey Barna:
A börtönügy a 17-19. században
 Gondolat Kiadó, 2018
 ISBN 978 963 693 642 6
www.gondolatkiado.hu

börtönintézmény tekintélyes előzmény-históriáját kínálja, ennyiben a szerző korábbi munkáinak szintézisét is itt olvashatjuk. A bőség zavarát elkerülendő, Mezey Barna munkájának azokra a megállapításaira koncentrálnék, amelyek a mai értelemben vett börtön európai és hazai útjának máig ható fejlődését kijelölték. Nála a modern börtön origója – palettájának alapszíne, a későbbi jótékony börtönszellem világitó fárosza – az amszterdami fenyítőház. A mű fontos kiemelése a fenyítőház megjelenésében a munka szerepe és forradalma a börtön humanizálásában. A munka, mint büntetés, már évszázadok óta jelentős szerepet játszott a börtön történetében, de itt a munka, mint keresztényi kötelezettség új tartalmat kap. A lutheri munkafelfogás sajátos eleme, hogy a munkát Isten szolgálatának rangjára helyezi, kiemeli középkori jelentéktelenségéből, és egyértelműen pozitív jelentéstartalmat ad neki. A fenyítőházak funkciója a dolgozók munkához szoktatása, a munka szeretetének kialakítása, de a munka egyben a fegyelmező eszköz funkcióját is betölti. A fenyítőházi rezsimben már felbukkan az individualizált kezelés igénye, megjelennek a segélyezés feltételeinek körülírását célzó törekvések, felmerül a fiatalokkal szembeni speciális bánásmód alkalmazása.

Az európai börtönügy humanizálódásának útja kétségkívül nem volt egyszerű folyamat a mégoly vonzó holland példa ellenére sem. A szerző által kiemelt John Howard is úgy jut a rabnak, mint emberi lénynek felfedezésére, hogy saját tapasztalatából izleli meg sanyarú sorsukat és készletti Angliát és Európa számos országát lelkiismeretvizsgálatra.

A börtönügy európai útjának stációin a szerző bemutatja az emberi gonoszság és az emberi találegonosság minden elképzelhető változatát. Kezdetben vala a Teremtő megengesztelésének ősi szándéka, majd az igazság megsértésének ellentételezéseként a rab gerinctörő sanyargatása, azután testének és szellemének pusztázó izolációja. Ezután a felvilágosodás derengő fényében, a polgár, a „homo ökonomikus” láthatóvá teszi a rabot, mint termelő, teremtő embert, egyáltalán az embert. A humanizmus térhódítása a börtönállapotokban nem csupán széplelkű filantrópiából fakad, hanem abból a felismerésből is, hogy a krudélis körülmények a fogvatartottak ordasabbá válását okozhatják. A pragmatikus polgár pedig szerződést kötne a bosszúvágyó társadalommal azért, hogy a börtöntjárt emberek ne afféle kiközösített, ártó szándékú páriaként rakódjanak le újból és újból a társadalom peremén, hanem gondoskodni kíván újrahasznosításukról.

A mű „cselekménye” messze túlnyúl a 17–19. századon, amennyiben a

Howard azonban aligha lehetne az „európai börtönügy apostola”, ha a felvilágosodás nem hozza meg a szabadságérték és vele a szabadságvesztés tényerését, amelynek egyik oldalán még ott a tradicionális tömlöcgyakorlat a maga sanyargató és becstelenítő, a másik oldalon pedig a fenyítőházi modell javító szándékával. A felvilágosodás világossá teszi az égi bíróság és a földi igazságszolgáltatás közötti különbséget, amennyiben a megtorlás mellett a javítás gondolatát is istápolja, a polgári forradalmak filantróp mozgalmi nyomán pedig kiformalja azt a nézetet, hogy a bűnelkövető ember újból tagja lehet a társadalomnak, ezért kívánatos, hogy büntetése alatt is emberi lényként kezeljék.

A mű expozíciója természetesen a korabeli magyar börtönállapotok karakterizálása, helyünk meghatározása Európában extra nézőpontból. A szerző keserű tárgyilagossággal tárja olvasója elé korabeli elmaradottságunkat: a 18. században, hazánkban is terjedőben lévő szabadságvesztés-büntetés végrehajtása a közigazgatás (vármegyék, szabad királyi városok, szabad kerületek) és a pallosjoggal rendelkező uradalmak partikulárisan felszabdalt, nyomorúságos állapotú tömlöchálózatában történt. Az amszterdami világitótoronyból a szempci fenyítőházig nem jut el a fény, a gróf Eszterházy Ferenc galáns adományából létrehozott fenyítőház rövid néhány évtizednyi, keserves sorsa is bizonyítja, hogy sem uralkodói akaratból, leginkább pedig a polgárság hiányából nem tudott gyökeret verni a fenyítőházi gondolat.

A szabadelvűség, mint a francia forradalom európai visszhangja, csupán a 19. század harmincas éveiben ért hazánkba, ahol a kibontakozó fogházjavító mozgalomnak sikerült politikai kérdésként – az egalitárius büntetőjog követelése mentén – a középkori állapotú tömlöcügy reformjához a társadalom színe-javát mozgósítani. A vármegyék számára leginkább a munkáltatás bevezetése volt rokonszenves, főként a rabtartás és börtönköltségek csökkentése miatt. A haszonelvű munkáltatáson fellelkesült vármegyék ezután már előszeretettel hozták létre rabdolgoztató intézményeiket. A szerző rámutat arra, hogy a nevezetes 1843. évi börtönügyi plánom kidolgozója a reformkor lobogásával, újat akarásával eltelve a munkát kötelezettséggé írák elő ügy, hogy a rabot munkája ellenértékének egy része megilleti. Ezzel a honi börtönügy jelentős lépést tesz: a munkát nem sanyaritásként, hanem ösztönzőként, a rabok javítása eszközeként fogja fel.

Az elfojtott szabadságharc után a monarchikus diktatúra szervezi meg a magyar börtönügy „modernizációját”, a rebellióért fizetségül büszke váraink, erődítményink esnek áldozatul. Keserű lecke, de legalább vannak fegyintézeteink, oktrojált szabályozással, és legalább vannak szabályaink. A nagy fordulat, a kiegyezés, ez a közjogi diadal végre utat nyit a honi polgári fejlődés előtt, a 19. század utolsó negyedének látványos gazdasági fellendülése, a „boldog békeidők” végre lehetőséget nyitnak a nyugodt alkotó munkának. Sok a teendő, nagy az elmaradás, így az igazságszolgáltatás modernizálása terén is, amely a bíraskodást és a börtönt leválasztja a közigazgatásról, szakmatörténeti lépésként a börtönügyet az igazságszolgáltatási folyamat részévé emeli. Csemegeinél csúcsra ér a büntetőjog kodifikációja és már nem akadály a börtöninfrastruktúra kiépítése sem, a bűnöző- és büntetéskép átalakulását jelzi a korabeli börtönarchitektúra fejlettsége is. A szerző munkája tehát happy-end-el végződhetne, de felelős tudósként nem engedheti át magát a felelőtlen örvendezésnek. Ennek oka, hogy ismeri a folytatást, a 20. század első felét, amelyben az európai börtön humanizálódásának útját egy nyugati diktátor és egy keleti despota keresztezi, hazánkat pedig a területi megcsonkítás traumája bénítja, és megéli a 20. század második felét, amikor

a vasfüggöny rosszabbik oldala jut ki nekünk és a honi büntetés-végrehajtás számos vívmánya mellett szerves fejlesztése elmarad.

Egy rendkívüli mű – amely talán életműnek is tekinthető – kerekedett ki Mezey Barna tollából, a börtönnek, ennek a rettegett és sokszor elátkozott intézménynek, vagy, ahogy Dosztojevszkij nevezte a holtak házának eposza, és vezet végig bennünket az európai emberiség humanizálódásának lassú, gyötrelmes börtönútján a bűzlő vermetől a városképet emelő barokkos börtönépületig. Úgy vélem, hogy a szerző most ismertetett munkája a hazai börtönügyi szakirodalom ékköve, amely tudományos alaposágával, ugyanakkor elegáns, gördülékeny stílusával vonzza a beavatott, de a laikus olvasót is, példamutatója és serkentője lehet a fiatalabb oktatói-kutatói generáció munkásságának. Egyben a börtönügy humanizmusa küzdelmes útjának felvázolásával példázata a börtönügyet támogató és az azt művelő szakmai közösségnek.